

СКАЛА ЗА ТВОРЧЕСКА МОТИВАЦИЯ НА ПОЛ ТОРАНС: НАДЕЖДНОСТ И КОНСТРУКТ ВАЛИДНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ФОРМА

Катя Стойчева*, Димитър Щетински, Калина Попова

Българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс показва висока вътрешна консистентност и времева стабилност при ученици (14–19 г.), студенти (17–43 г.) и възрастни (17–69 г.). Наблюдава се положителна връзка на творческата мотивация с толерантността към неопределеност и с потребността от постижение. Съдържанието на айтемите, диференциращи творческата мотивация на индивидите с различно равнище на толерантност към неопределеност и на потребност от постижение, очертава възможните механизми на тези взаимовръзки. Способността да толерира напрежението, породено от срещата с неопределеността, позволява на личността да се ангажира в творчески процес, а ориентацията към високи стандарти в изпълнението на дейността ѝ позволява да активира и използва ресурсите си. Изследването на творческата мотивация и Аз образа при юноши показва, че високата творческа мотивация е свързана както с висока самооценка на качествата, притежавани от личността, така и с по-голямо разминаване между Аз реално (какъв съм аз) и Аз идеално (какъв искам да бъда).

В психологичните изследвания на творчеството се открояват три основни подхода към проблема за мотивацията (Стойчева, К., 1997). Първият подход търси отговор на въпроса: *Какво мотивира творчеството у човека?* Той разглежда творческото поведение като свойствено на човека качество (родова характеристика на човека) и търси обяснение

* Ст.н.с. д-р Катя Стойчева — Институт по психология при БАН.
Адрес за контакти: katya.g.stoycheva@gmail.com

на творческата активност във вътрешно присъщите на човека и човешкия живот психични структури и процеси. Например, хуманистичната теория за самоактуализиращата се личност и психоаналитичната интерпретация на креативността във връзка с динамиката на отношенията между съзнавано и несъзнавано. Това направление обогатява теоретичното осмисляне и интерпретация на мотивацията за творчество, но слабо стимулира провеждането на емпирични изследвания за проверка на конкретни хипотези.

Друга група изследователи се ориентират към анализ на връзката на мотивацията на личността с индивидуалните различия в креативността. Те използват традиционните за психологията на личността мотивационни конструкти с техните емпирични показатели и методики за измерване (например, вътрешна мотивация, мотивация за постижение, потребност от власт и други), за да оценят особеностите в мотивацията на високо креативните индивиди. Креативността се операционализира като социално признати творчески постижения, високи резултати при решаване на творчески задачи или високи постижения по тестовите за креативност (виж например Стойчева, К., Желязкова—Койнова, Ж., 1992). Техните резултати позволяват да се конкретизира отговора на въпроса: *Каква е мотивацията на творческата личност?*

Представителите на третото направление формулират основния си изследователски въпрос по друг начин. Те тръгват от разбирането за това, каква е творческата личност и какви са нейните отличителни белези. После насочват своето внимание към обособяване и описване на онези специфични характеристики на личността, които определят нейното функциониране и развитие като творческа личност. За изследването на новите личностни дименсии се разработват и нови методи и инструменти за измерване и оценка. Този подход се интересува от *творческата мотивация на личността*, от процеса на нейното формиране и развитие и как тя влияе върху творческото поведение и реализация на личността.

Нашата разработка попада в теоретичната и методологична рамка на този именно подход към проблема за мотивацията в творческата дейност. Ние изследваме творческата мотивация на личността, така както тя е дефинирана и операционализирана от Пол Торанс (Torrance, P., 1990). Настоящата статия има за цел да представи резултати, получени със скалата за творческа мотивация на Пол Торанс в изследвания с български ученици, студенти и възрастни. По-специално, предмет на анализ са 1) психометричните характеристики на българската адаптация на скалата за творческа мотивация на Торанс, и 2) връзките на творческата мотивация с Аз-образа и личностните характеристики толерантност към неопределеност и потребност от постижение. Основание за търсенето на такива връзки са теоретичните обобщения за характеристиките на творческата личност (Стойчева, К., 1994; Стойчева, К., 1997а; Стойчева, К., 1997б; Feist, G., 1999; Stoycheva, K., 2003; Stoycheva, K. & Lubart, T., 2001), от една страна, и натрупаните емпирични данни за

личностните корелати на творческата продуктивност (Стойчева, К., 1994; Стойчева, К., 2003а; Стойчева, К. и Желязкова-Койнова, Ж., 1992; Стойчева, К., Попова, К. и Комнева, К., 2006; Stoycheva, K., 1994; Torrance, P. & Safter, T., 1999), от друга.

Метод

Скалата за творческа мотивация на Пол Торанс (Torrance, P., 1990) се състои от 28 айтеми, които описват различни прояви на творческата нагласа на индивида (индикативни айтеми) или нагласи, препятстващи творческото поведение (контра-индикативни айтеми). Творческата нагласа подпомага разгръщането на творческата активност и подкрепя творческия процес у личността. Тя подтиква индивида да търси решение на загадките, да изследва и експериментира с новото и необичайното, да полага усилия за решаването на проблемите, да вярва в своите идеи и да ги следва. От друга страна, склонността към откриване на дефекти и критикуване и силният стремеж към сигурност, власт и взаимоотношения, както и патологичното отхвърляне на социалните отношения, препятстват разгръщането на творчеството на личността. Скалата е апробирана с учители и техните ученици, със студенти, научни работници и личности с изявени творчески постижения, и е показана нейната критериална, конвергентна и дивергентна валидност (Torrance, P., 1990; Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К., 2006).

Скалата е разработена в два варианта: за възрастни и за деца. Формата за деца се състои от 18 индикативни и 10 контра-индикативни айтеми, а формата за възрастни включва 19 индикативни и 9 контра-индикативни айтеми. Айтемите в двата варианта са идентични по съдържание, но имат известни различия във формулировките, които целят да направят твърденията ѝ максимално понятни за по-малките по възраст изследвани лица. Използва се дихотомна скала за отговаряне, като изследваните лица трябва да посочат дали даденото твърдение е „вярно“ или „невярно“ за тях. Отговорите се оценяват в посока на високата творческа мотивация.

На базата на сравняване, съпоставяне и обсъждане на три независими превода на скалата от психолози, владеещи английски език и работещи по проблемите на креативността, беше оформен първият български вариант на скалата за творческа мотивация за деца (ТМ-Д-1) и за възрастни (ТМ-В-1). В него се използва четиристепенна Ликертова скала за отговаряне: „вярно е — по-скоро е вярно — по-скоро не е вярно — не е вярно“, която беше предпочетена на базата на досегашния ни опит в работата с личностни въпросници.

Данни за надеждността и валидността на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс в български условия бяха получени върху пет извадки от ученици, студенти и възрастни. Студентите и възрастните са попълвали българския вариант на формата за възрастни на скалата за творческа мотивация, а учениците са попълвали българския вариант на

формата за деца. Надеждността на теста е оценена чрез неговата вътрешна консистентност и времевата стабилност на получаваните оценки за творческа мотивация. Валидността на теста е оценена чрез съдържанието на неговите айтеми и връзката на оценките за творческа мотивация с други характеристики на личността, свързани с творческото поведение, като толерантност към неопределеност, потребност от постижение и Аз образ.

Извадката СТУДЕНТИ 1 включва 106 студенти от Нов Български Университет и 102 студенти от НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ на възраст от 17 до 43 години ($M = 21,71$; $SD = 3,37$). От тях 86 са мъже и 122 са жени.

Извадката СТУДЕНТИ 2 обхваща 130 студенти от II–V курс на възраст от 19 до 34 години ($M = 22,24$; $SD = 1,86$). От тях 43 са мъже, а 87 са жени; 35 са студенти в НХА „Н. Павлович“, 30 учат във Физическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“, а 65 са от Фармацевтичния факултет на МУ – София. Студентите са попълнили също така скала за толерантност към неопределеност (Стойчева, К., Щетински, Д., Баждекова, Р., 1998; Стойчева, К., 2003б) и въпросник за потребност от постижение (Паспаланов, И., Щетински, Д., 1988).

Извадката от 375 ВЪЗРАСТНИ, 156 мъже и 216 жени, от които 37% са със средно и под средното образование, на възраст от 17 до 69 години ($M = 35,31$; $SD = 11,3$), е добре балансирана по пол, възраст и образователно равнище на изследваните лица.

Извадката УЧЕНИЦИ 1 включва 106 ученика на възраст от 14 до 19 години ($M = 16,59$; $SD = 1,29$) от I–IV курс на средно специализирано училище по приложни изкуства. От тях 31 са момчета, а 75 са момичета; 79 учат по 4-годишна програма за техникум, а другите 27 са от 3-годишен СПТУ профил. Учениците са попълнили също така скала за толерантност към неопределеност (Стойчева, К., Щетински, Д., Баждекова, Р., 1998; Стойчева, К., 2003б) и въпросник за потребност от постижение (Паспаланов, И., Щетински, Д., 1988).

Извадката УЧЕНИЦИ 2 обхваща 407 ученика от 8–12 клас на средно училище на възраст от 13 до 19 години ($M = 16,17$; $SD = 1,46$). От тях 131 са момчета и 276 са момичета. Извадката е добре балансирана по пол и възрастова група (клас) на изследваните лица. Част от извадката – 219 ученици от 10, 11 и 12 клас на възраст от 15 до 19 години ($M = 17,14$; $SD = 0,91$) са отговорили и на въпросника за изследване на Аз-образа при ученици (Паспаланов, И. 1983; Стойчева, К., Желязкова-Койнова, Ж. 1992).

Българската форма на скалата за толерантност към неопределеност на Р. Нортън (Стойчева, К., Щетински, Д., Баждекова, Р., 1998; Стойчева, К., 2003б) се състои от 52 айтеми, описващи начина, по който хората възприемат, интерпретират и реагират на неопределени ситуации. Изследваните лица трябва да посочат доколко дадено твърдение се отнася до тях като изберат своя отговор от 4-степенна скала „вярно е – по-скоро е вярно – по-скоро не е вярно – не е вярно“. Отговорите се оценяват в посока на високата толерантност към неопределеност.

Въпросникът за оценка на потребността от постижение, конструиран и стандартизиран за български условия от Паспаланов и Щетински (Паспаланов, И., Щетински, Д., 1988; Paspalanov, I., 1984) се състои от 22 прави и 4 обратни айтеми и 16 фонове твърдения. Изследваните лица се самоописват, използвайки 3-степенна скала „да — не мога да преценя — не“. Отговорите се оценяват в посока на високата потребност от постижение.

Въпросникът за изследване на Аз-образа при ученици е разработена от И. Паспаланов (Паспаланов, И., 1983) и е адаптиран от К. Стойчева и Ж. Желязкова-Койнова за изследване на особеностите на Аз-образа при ученици с творчески постижения (Стойчева, К., Желязкова-Койнова, Ж., 1992). От момчетата и момичетата се иска да преценят в каква степен притежават всяко от 38 качества („Какъв съм аз?“) и в каква степен биха искали да ги притежават („Какъв искам да бъда?“), като използват пет-степенната Ликертова скала „много малка — сравнително малка — средна — сравнително голяма — много голяма“.

От самоописанията на изследваните лица се формират количествени оценки за тяхната реална самооценка, идеална самооценка и самоакцептация (степен на приемане на себе си). По-високата числова стойност на показателите реална самооценка (сума от оценките по всяко едно от 38 качества, които притежава) и идеална самооценка (сума от оценките по всяко едно от 38 качества, които иска да притежава) обозначава по-високата самооценка на изследваното лице. Оценката за самоакцептация се формира като сума от разликите в оценките по всяко едно качество в Аз-реално (в каква степен го притеждавам) и Аз-идеално (в каква степен искам да го притеждавам). Колкото по-голяма е разликата между оценките на качествата в Аз-реално и Аз-идеално, толкова по-ниска степен на приемане на себе си има изследваното лице. Следователно по-високата числова стойност на показателя самоакцептация означава по-ниска степен на приемане на себе си.

Резултати

Вътрешна консистентност на скалата за творческа мотивация

Вътрешната консистентност на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс в български условия беше оценена чрез изчисляване на индекса Алфа—Кронбах (Таблица 1). Получените стойности за Алфа — Кронбах за оригиналната дължина на скалата в българския вариант за възрастни ТМ-В-1 и за деца ТМ-Д-1 за четири от изследваните от нас извадки варират от 0,76 до 0,82. Въпреки че тези сравнително високи стойности биха могли да се приемат за задоволителни, по-задълбоченият психометричен анализ показва, че във всички извадки има айтеми, чиято корелация с общия бал по скалата е ниска и които не само че не допринасят за хомогенността на скалата, но и я влошават.

Таблица 1. Алфа — Кронбах и диапазон на корелациите на айтемите с общия бал в скалата за творческа мотивация

	28 айтеми			18 айтеми		
<i>Студенти 1</i>	0,76	n = 197	0,06–0,50	0,80	n = 199	0,20–0,54
<i>Студенти 2</i>	0,80	n = 143	-0,09–0,56	0,80	n = 151	0,29–0,50
<i>Възрастни</i>	0,82	n = 335	-0,02–0,54	0,84	n = 347	0,25–0,57
<i>Ученици 2</i>	0,76	n = 379	0,10–0,51	0,78	n = 387	0,29–0,48

За да може скалата да дава надеждни оценки във всички групи, за които е предназначена (т.е. и при ученици, и при студенти, и при възрастни), трябва да се използва такъв набор от айтеми, който ще има висока и стабилна вътрешна консистентност във всички извадки. За целта бяха елиминирани всички айтеми — общо 10 на брой, които са се оказали ненадеждни (т.е. нямат добра връзка с останалите айтеми от скалата) поне в една от четирите извадки. Както може да се види в Таблица 1, елиминирането на тези 10 айтеми подобрява хомогенността на скалата във всички изследвани групи.

В съдържателно отношение отпадналите 10 айтеми (8 от които са контра-индикативни) описват индивидуални предпоставки, които не са непосредствено свързани със спецификата на творческата активност (например, не обичам работа, в хода на която трябва да променям начина си на действие). От останалите 18 айтеми 16 са индикативни и описват прояви на вътрешно мотивирана нагласа за експериментиране с идеи, подходи и проблеми и изследване на новото и необичайното с ентузиазъм, енергия и отдаденост. Постигнатата по-добра вътрешна консистентност на скалата е свързана и с по-голяма хомогенност в съдържанието на нейните айтеми, които отразяват отличителните характеристики на творческата мотивация.

По тези причини в българската форма на скалата на Пол Торанс за оценка на индивидуалните различия в творческата мотивация при възрастни и при деца се използват само тези 18 айтеми (Стойчева, К, Щетински, Д., Попова, К., 2006).

Надеждност на скалата за творческа мотивация

Торанс представя информация за тест — ретест надеждност на оригиналната скала при малък по размер извадки от студенти: 1) корелация 0,91 при 50 души студенти за период от една седмица; 2) корелация

Таблица 2. Тест-ретест корелации по Пирсън между оценките за творческа мотивация при два времеви интервала

	п	r
1,5 месеца		
<i>Ученици</i>		
8–9 клас	253	0,79 **
10–12 клас	110	0,77 **
	143	0,81 **
3 месеца		
<i>Студенти</i>		
	112	0,67 **

** $p < 0,001$.

0,82 при 33 души студенти за интервал от 6 седмици; 3) корелация 0,82 при 31 души студенти, попълнили двете форми на теста в интервал от 6 седмици (Torgance, P., 1990). Времевата стабилност на българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс бе проверена при две по-големи извадки от ученици и студенти (виж Таблица 2).

Учениците са попълнили повторно формата за деца месец и половина след първото тестиране, а студентите са попълнили повторно формата за възрастни три месеца след първото тестиране.

Високите стойности на коефициентите на стабилност на оценките от българската форма на скалата за творческа мотивация, наблюдавани в ученическата извадка, са много близки до регистрираните от автора на методиката стойност. Този резултат, както и тенденцията за повишаване на надеждността на скалата с увеличаване на възрастта на изследваните лица, отразяват добрата стабилност на получаваните с тази скала индивидуални оценки за творческа мотивация, поне за времеви интервал от 1,5 месеца. Малко по-ниската стойност на коефициента за стабилност на оценките за творческа мотивация при тест-ретест интервал от 3 месеца е очаквана. Тя отразява, от една страна, наблюдаваната при всички личностни скали обща закономерност на отслабване на надеждността на оценките им във времето. От друга страна, по-голямата вариация в оценките за творческа мотивация при по-отдалечени едно от друго тестирания се съгласува и с природата на измервания психологичен конструкт. Мотивацията е едно по-динамично личностно образование и може да се очаква интензивността ѝ на индивидуално ниво да търпи по-големи времеви и ситуативни вариации. В тази посока на разсъждения ще е полезно да продължат изследванията върху времевата стабилност на оценките, получавани с българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс, при големи времеви интервали и при извадки от възрастни.

Връзка на творческата мотивация с толерантността към неопределеност и потребността от постижение

Творческата мотивация показва връзка както с толерантността към неопределеност, така и с потребността от постижение (Таблица 3). Колкото по-висока е толерантността към неопределеност, толкова по-силно изразена е и творческата мотивация на индивида. Тази връзка се наблюдава и в двете изследвани групи и не е повлияна от връзката на променливите с потребността от постижение. Положителна връзка се наблюдава и между потребността от постижение и творческата мотивация: индивидите с по-силно изразена ориентация към постигане на високи стандарти в изпълнението и резултатите от дейността имат и по-силно изразена творческа нагласа. Тази връзка се наблюдава както при ученици, така и при студенти. При студентите обаче тя е по-слаба и е повлияна от връзката на двете променливи с толерантността към неопределеност.

Толерантността към неопределеност и потребността от постижение не са свързани. Нещо повече, при студентите се проявява скрита обратна връзка между двете променливи: студентите с по-висока толерантност към неопределеност имат по-ниска потребност от постижение и обратно. Тази тенденция се разкрива, когато се контролира влиянието на творческата мотивация върху коефициента на корелация между тези две променливи.

Регресионният анализ показва значимо влияние и на двете личностни характеристики като предиктори на творческата мотивация. Резултатите от стъпковата множествена регресия в групата на учениците от-

Таблица 3. Коефициенти на корелация по Пирсън между оценките за творческа мотивация, толерантност към неопределеност и потребност от постижение

	Ученици 1 n = 106	Студенти 2 n = 130
<i>ТвМо – ТолНеоп</i>	0,32 * (0,31*)	0,34 ** (0,39 **)
<i>ТвМо – МоПост</i>	0,37 ** (0,36 *)	0,25 * (0,34 **)
<i>ТолНеоп – МоПост</i>	0,10 (- 0,02)	- 0,15 (- 0,27 *)

Забележка. В скоби с наклонен шрифт са посочени съответните коефициенти на частична корелация между двете променливи при отстраняване влиянието на третата променлива.

* $p < 0,01$; ** $p < 0,001$.

кроиха потребността от постижение като първият по тежест предиктор, който обяснява 14 % от вариацията в индивидуалните оценки за творческа мотивация, а включването на толерантността към неопределеност повишава обяснената вариация до 22% общо. Резултатите от регресионния анализ в групата на студентите сочат, че при тях толерантността към неопределеност е първият по тежест предиктор, който обяснява 11 % от вариацията в индивидуалните оценки за творческа мотивация, а включването на потребността от постижение повишава обяснената вариация до 21 % общо.

Различия в творческата мотивация при индивиди с висока и ниска толерантност към неопределеност. В двете изследвани извадки бяха обособени подгрупи с висока и с ниска толерантност към неопределеност. При учениците групата с ниска толерантност към неопределеност ($n = 35$) включва участници с оценки под 108 точки, т.е. поне с половин стандартно отклонение под средната стойност за тяхната извадка, докато групата с висока толерантност към неопределеност ($n = 30$) включва участници с оценки над 129 точки, т.е. поне с половин стандартно отклонение над средната стойност. При студентите контрастните групи бяха диференцирани по същия начин и включват участници с оценки под 124 точки (ниска толерантност към неопределеност, $n = 34$) и участници с оценки над 144 точки (висока толерантност към неопределеност, $n = 32$).

След това бяха сравнени оценките на групите с висока и ниска толерантност към неопределеност по всеки един от 18-те айтеми в българската форма на скалата за творческа мотивация. Учениците с висока и ниска толерантност към неопределеност се различават в оценките си по 3 айтеми за творческа мотивация, а студентите от съответните подгрупи се различават в оценките си по 5 айтеми. Това са айтеми, при които се наблюдава статистически значима разлика при равнище на $p < 0,01$, оценена чрез t -тест за сравняване на средни на независими извадки. Те отразяват характеристиките на творческата мотивация, които индивидите с висока толерантност към неопределеност си приписват в значимо по-голяма степен (Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К., 2006).

Както високо толерантните ученици, така и високо толерантните студенти не се страхуват да се захващат със шури идеи или да изпробват неща, за които не знаят накъде ще тръгнат и какво ще излезе. Те често се увличат в занимания, от които може и да няма практическа ползва, а новите идеи ги очароват. Студентите с висока толерантност към неопределеност проявяват и по-голямо предпочитание към работата, която може да им предложи непознати досега трудности и изненади и в която ще трябва да изпробват различни подходи или нови начини за извършването ѝ.

Различия в творческата мотивация при индивиди с висока и ниска потребност от постижение. По аналогичен начин в двете изследвани извадки бяха обособени контрастни подгрупи по потребност от постижение. При учениците групата с ниска потребност от постижение

($n = 42$) включва участници с оценки под 11 точки, т.е. поне с половин стандартно отклонение под средната стойност за тяхната извадка, докато групата с висока потребност от постижение ($n = 33$) включва участници с оценки над 16 точки, т.е. поне с половин стандартно отклонение над средната стойност. При студентите контрастните групи включват съответно участници с оценки под 12 точки (ниска потребност от постижение, $n = 36$) и участници с оценки над 17 точки (висока потребност от постижение, $n = 41$).

След това бяха сравнени оценките на групите с висока и ниска потребност от постижение по всеки един от 18-те айтеми в българската форма на скалата за творческа мотивация. Учениците с висока и ниска степен на потребност от постижение се различават в оценките си по 3 айтеми за творческа мотивация, а студентите от съответните подгрупи се различават в оценките си по 1 айтем, при които се наблюдава статистически значима разлика при равнище на $p < 0,01$. Тези айтеми отразяват характеристиките на творческата мотивация, които индивидите с висока потребност от постижение си приписват в значимо по-голяма степен (Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К., 2006).

И учениците, и студентите с висока потребност от постижение влагат много енергия и ентузиазъм в това, което правят. Учениците с висока потребност от постижение също така по-често се разпознават във възбудата и вълнението, което те обхваща, когато идеята, върху която работиш, започне да се оформя, и в удоволствието да се захванеш с изненадващи те и трудни неща.

Връзка на творческата мотивация с Аз-образа и самооценката

Параметрите на Аз-образа на юношите са взаимосвързани, както показват и предишни наши изследвания (Стойчева, К., Желязкова-Койнова, Ж., 1992). Юношите, които оценяват по-високо своето реално Аз, също така оценяват по-високо и своето идеално Аз, а и по-добре приемат себе си. Така изследваните лица с по-висока реална самооценка имат по-висока идеална самооценка ($r = 0,60$; $p < 0,001$) и по-ниска оценка за самоакцептация, т.е. по-висока степен на приемане на себе си ($r = -0,57$; $p < 0,001$). Юношите с по-висока идеална самооценка също така имат по-ниска оценка за самоакцептация, т.е. по-висока степен на приемане на себе си ($r = -0,25$; $p < 0,01$), но тази връзка е по-слаба. При контролиране на влиянието на реалната самооценка върху връзката между идеалната самооценка и самоакцептацията, корелацията между двете променливи дори се оказва редуцирана до статистически незначима величина ($r = 0,14$). Доколкото има положителна връзка между идеалната самооценка и самоакцептацията, тя се дължи на връзката на двете променливи с реалната самооценка.

Както показват данните в Таблица 4, творческата мотивация има положителна връзка с реалната и с идеалната самооценка. Юношите с висока творческа мотивация оценяват по-високо личностните си характеристики такива каквито са, и такива, каквито искат да бъдат.

Таблица 4. Коефициенти на корелация по Пирсън между оценките за творческа мотивация и реалната самооценка, идеалната самооценка и самоакцептацията

Реална СМО	Реална СМО при контролиране на ИСМО	Реална СМО при контролиране на СМА
$r = 0,30^{**}$	$r = 0,23^*$	$r = 0,38^{**}$
Идеална СМО	Идеална СМО при контролиране на РСМО	Идеална СМО при контролиране на СМА
$r = 0,22^*$	$r = 0,05$	$r = 0,24^*$
Самоакцептация	СМА при контролиране на РСМО	СМА при контролиране на ИСМО
$r = 0,00$	$r = 0,22^*$	$r = 0,06$

* $p < 0,01$; ** $p < 0,001$.

Понеже характеристиките на Аз-образа са свързани помежду си, изчислихме и коефициентите на частична корелация на творческата мотивация с всеки един от параметрите на Аз-образа при отстраняване влиянието на другите два показателя по отделно. Това позволява да се прецизира връзката на творческата мотивация с количествените характеристики на Аз-образа.

Положителната корелация на творческата мотивация с реалната самооценка се запазва, което потвърждава съществуването на положителна връзка между склонността на личността да се включва в творчески дейности и позитивната оценка на своите личностни качества. Положителната корелация на творческата мотивация с идеалната самооценка се оказва функция на връзката на идеалната и реалната самооценка помежду им и на връзката на творческата мотивация с реалната самооценка.

Оказва се също така, че има връзка на творческата мотивация със самоакцептацията. Коефициентът на корелация между тях е положителен и статистически значим когато се контролира влиянието на реалната самооценка. Това означава, че хората с по-висока творческа мотивация имат по-високи количествени оценки за самоакцептация, т.е. при тях се наблюдава по-голямо разминаване между Аз-реално и Аз-идеално и следователно по-ниска степен на приемане на себе си. Високата творческа мотивация е свързана, от една страна, с висока оценка на качествата, притежавани от личността, и с неудовлетвореност от образа за себе си, от друга.

Различия в Аз-образа при ученици с висока и ниска творческа мотивация. Сред изследваните юноши бяха обособени контрастни подгрупи по творческа мотивация. Групата с ниска творческа мотивация ($n = 68$) включва участници с оценки под 51 точки включително, т.е. поне с половин стандартно отклонение под средната стойност за изследваната група, докато групата с висока творческа мотивация ($n = 72$) включва участници с оценки над 59 точки включително, т.е. поне с половин стандартно отклонение над средната стойност.

Сравнението на оценките на групите с висока и ниска творческа мотивация по всяко едно от 38 качества във въпросника за изследване на Аз-образа показва, че учениците с различно равнище на творческа мотивация се различават в самооценките си по 9 характеристики в Аз-реално и в самооценките си по 3 характеристики в Аз-идеално, при които се наблюдава статистически значима разлика при равнище на $p < 0,01$. Тези айтеми отразяват характеристиките на Аз-образа, които юношите с висока творческа мотивация си приписват в значимо по-голяма степен (Стойчева, К., Щетински, Д., Попова, К., 2006).

Творчески мотивираните ученици се описват като притежаващи по-голям творчески потенциал (въображение, оригиналност, изобретателност, интуиция, артистичност, ентузиазъм), по-голяма личностна комплексност (емоционалност; богата, сложна душевност) и междуличностни способности (разбира другите, увелича ги след себе си). Те също така искат да притежават в по-голяма степен въображение, любознателност и стремеж към самоусъвършенстване и развитие.

Обсъждане

Ние изследваме творческата мотивация на личността така както тя е дефинирана и операционализирана от Пол Торанс (Torrance, P., 1990). Надеждността и валидността на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс в български условия бяха оценени върху 5 различни извадки от ученици горен курс (13—19 г.), студенти (17—43 г.) и възрастни (17—69 г.). Получените от нас резултати се съгласуват добре както със съдържанието на конструкта, така и с натрупаните в психологическата литература емпирични данни. Българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс при деца и при възрастни представлява надеждна и валидна методика за измерване на индивидуалните различия в творческата мотивация на личността. Надеждността на теста е показана чрез неговата висока вътрешна консистентност и времевата стабилност на получаваните чрез него оценки за творческа мотивация, а конструкт валидността му е показана чрез съдържателната валидност на неговите айтеми и конвергентната валидност на оценките за творческа мотивация.

Бяха анализирани връзките на творческата мотивация с личностните характеристики толерантност към неопределеност и потребност от постижение в две извадки: юношеска (ученици горен курс) и младежка (студенти). Специфичният принос на този анализ е в съпоставката на резултати, получени в две извадки от ученици и студенти, при които са използвани едни и същи инструменти за оценка на творческата мотивация и на характеристиките на личността. Корелационният и регресионният анализи позволиха да се опише характера на взаимовръзките и да се оцени тяхната сила и значимост, а сравнението на данните от двете извадки допринесе за валидизирането на направените изводи. Съдържанието на айтемите, диференциращи творческата мотивация на инди-

видите с различно равнище на толерантност към неопределеност и на потребност от постижение, ни позволява да направим предположения за психичните структури и процеси, опосредстващи наблюдаваните взаимовръзки.

Наблюдаваната положителна връзка на творческата мотивация с толерантността към неопределеност и с потребността от постижение подкрепя конвергентната валидност на теста. Творческата мотивация на личността е положително свързана с нейната толерантност към неопределеност. Способността да толерира напрежението, породено от срещата с неопределеността, и да действа адекватно и адаптивно въпреки несигурността допринася за творческата активност на личността и поддържа изследователската ѝ нагласа и готовността ѝ да се ангажира с нови, непознати и нестандартни идеи и начинания. В този смисъл толерантността към неопределеност е индивидуален ресурс за творческото развитие на личността, а наблюдаваната връзка е индикатор за интеграцията на личностните предпоставки за креативност. Можем да предположим, че този процес се опира на предпочитанията към неструктурирани дейности без фиксирани правила и норми на действие, на вътрешно мотивирания интерес към процеса на търсене и изследване, а не толкова към резултата, на любопитството и свободата на експериментиране, на преживяването на удовлетворение от процеса на открителство и разбиране на новото, необичайното и неизвестното.

Творческата мотивация на личността е положително свързана и с потребността от постижение. Хората със силна мотивация за постижения и ориентация към високи стандарти в изпълнението на дейността са и по-склонни да се впускат в творчески по своя характер дейности и начинания. С най-голям принос за тази връзка са високото равнище на енергия, силата на стремежа и голямото желание, които се мобилизират от личността в процеса на изследване на новото, неизвестното и необичайното.

Както показва регресионният анализ, и толерантността към неопределеност, и потребността от постижение допринасят значимо за индивидуалните резултати по скалата за творческа мотивация. Толерантността към неопределеност позволява на личността да се ангажира в творчески процес на изследване на новото и необичайното, докато потребността от постижение ѝ помага да активира и използва ресурсите, необходими за поддържането и разгръщането на творческата активност. В основата на връзката на творческата мотивация с толерантността към неопределеност и с потребността от постижение изглежда стоят различни психологически механизми. Това, както и липсата на връзка между толерантността към неопределеност и потребността от постижение при ученици и студенти, подкрепя диференцирания характер на измерванията чрез скалата за творческа мотивация. Бъдещата работа трябва да подкрепи с нови експериментални и емпирични данни нашите предположения за характера на психологическите медиатори на връзката на личността с творческата ѝ мотивация.

Наблюдаваните различия в Аз-образа на учениците с висока и ниска творческа мотивация също така подкрепят валидността на конструкта, измерван чрез скалата за творческа мотивация. Юношите с висока творческа мотивация си приписват в по-голяма степен свързани с творчеството качества и по-голям стремеж към личностно самоусъвършенстване и интелектуално творческо развитие, което стои в основата на по-високата им самооценка, от една страна, и на сравнително по-ниската степен на приемане на себе си от друга. В съчетаването на висока самооценка с ниска степен на приемане на себе си може би се проявява специфичен механизъм на творчески мотивираща Аз-а неудовлетвореност, която подкрепя включването на личността в творческа дейност и творческото ѝ развитие.

Българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс е на разположение на студенти, докторанти, изследователи, преподаватели и работещи в практиката психолози за използване в тяхната научна и приложна дейност след съответното обучение.

От първостепенна важност за по-нататъшната изследователска работа с теста е изследването на критериалната валидност на скалата в различни области на творческата изява на личността. Особен интерес представлява изследването на творческата мотивация при високо равнище на творчески постижения, както и ролята ѝ в развитието и реализацията на творческия потенциал на индивида. Бъдещата изследователска работа по отношение на предиктивната и критериална валидност на българската форма на скалата за творческа мотивация на Пол Торанс ще обогати нашето разбиране за ролята на творческата мотивация в творческото развитие и реализация на личността и ще разшири сферите на практическата ѝ приложимост.

Abstract

Bulgarian adaptation of Torrance's creative motivation scale was administered to five samples of high school students (14–19 years; $n = 106$ and 407), university students (17–43 years; $n = 208$ and 130) and adults (17–69 years; $n = 375$). The internal consistency for the retained 18 items (Cronbach's alpha) ranged 0,78 to 0,84 across samples. Test-retest reliability was 0,77 for an 1,5-month interval ($n = 253$) and 0,67 for a 3-month interval ($n = 112$). Creative motivation correlated positively with tolerance for ambiguity and orientation towards achieving high standards in one's activity (Pearson's r from 0,31 to 0,39) among high school students ($n = 106$) and university students ($n = 130$). Creative motivation's items were identified that differentiated individuals with high and low tolerance for ambiguity and those with high and low need for achievement. Creative motivation was also related to adolescents' self-concept ($n = 219$). Highly motivated individuals showed greater self-esteem ($r = 0,38$) as well as greater discrepancy between their Real and Ideal Selves ($r = 0,22$).

ЛИТЕРАТУРА

- Паспаланов, И. (1983) Формиране на Аз-образа при ученици от средна училищна възраст, *Проблеми на младежта*, кн. 5, стр. 60–74.
- Паспаланов, И., Шетински, Д. (1988) Конструирание и стандартизация на българска скала за измерване на потребността от постижение, *Годишник на СУ*, том 78, стр. 29–55.
- Стойчева, К. (1994) Личностни характеристики на творческото развитие, *Педагогика*, бр. 3, стр. 3–18.
- Стойчева, К. (1997а) Е. П. Торанс на 80 години, *Педагогика*, бр.3, стр. 67–73.
- Стойчева, К. (1997б) Мотивация за творческа дейност. В: *Юбилеен сборник на Института по психология на БАН (стр. 190–202)*. София, Академично издателство.
- Стойчева, К. (2003а) Толерантност към неопределеност и творчество: точки на пресичан, *Списание на БАН*, кн. 2, стр. 18–23.
- Стойчева, К. (2003б) *Толерантността към неопределеност*. Плевен, Лега Артис.
- Стойчева, К. и Желязкова-Койнова, Ж. (1992) Аз-образ и потребност от постижение при ученици с творчески постижения, *Българско списание по психология*, бр. 2, стр. 3–9.
- Стойчева, К., Попова, К. и Комнева, К. (2006) Творчеството при решаване на проблеми: преформулирането на проблема и генериране на творчески решения. В: *Годишник на Департамент Когнитивна наука и психология на НБУ, т. 2, 2006 (стр.17–31)*. София, Издателство на НБУ.
- Стойчева, К., Шетински, Д. и Баждекова, Р. (1998) *Методическо пособие за работа с българската адаптация на скалата на Роберт Нортън за толерантност към неопределеност МАТ-50/БВ-3*. София, Институт по психология на БАН.
- Стойчева, К., Шетински, Д. и Попова, К. (2006) *Указания за работа с българската адаптация на скалата за творческа мотивация при възрастни на Пол Торанс (ТМ – В – 2)*. София, Институт по психология на БАН.
- Feist, G. (1999) The influence of personality on artistic and scientific creativity. In: Sternberg, R. J. (Ed.). *Handbook of Creativity* (pp. 273-296). New York: Cambridge University Press.
- Paspalanov, I. (1984) The relation of nAch to extraversion, emotional instability and level of anxiety in people of different social status and success, *Personality and Individual Differences*, 5, 383-387.
- Stoycheva, K. (1994) Intelligence — creativity relationship: are creative motivation and need for achievement influencing it? In: Heller, K.A. & Hany, E.A. (Eds.) *Competence and Responsibility*, vol. 2 (pp.40-45). Gottingen, Hogrefe & Huber Publishers.
- Stoycheva, K. (2003) Talent, science and education: how do we cope with uncertainty and ambiguities? In: Csermely, P. & Lederman, L. (Eds.) *Science Education: Talent Recruitment and Public Understanding* (pp. 31-43). Amsterdam, IOS Press.
- Stoycheva, K. & Lubart, T. (2001) The nature of creative decision making. In: Allwood, C.M. & Selart, M. (Eds.) *Decision Making: Social and Creative Dimensions* (pp. 15-33). Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.
- Torrance, E. P. (1990) *Creative Motivation Scale: Norms Technical Manual*. University of Georgia, Torrance Center for Creative Studies.
- Torrance, E.P. & T. Safter. (1999) *Making the Creative Leap Beyond ... Buffalo, NY: Creative Education Foundation Press*.

Благодарности

Авторите изказват своята най-искрена благодарност: на доц. Свилен Стефанов и доц. Румяна Панкова; на д-р Марина Вълова; на доц. Димитър Мърваков, проф. Борис Арнаудов, доц. Ани Минкова, глас. Стоян Писов и глас. Стоян Стойнев; на доц. д-р Николай Данчев и глас. д-р Ирина Николова за ползотворното им съдействие и сътрудничество при организацията и провеждането на изследването; на Соня Торлова, Филип Филипов и Кинча Бончева за участието им в набирането на емпиричните данни; и на всички участници в изследването, които ни отделиха време и внимание.

Катя Стойчева — доктор по психология (СУ „Св. Кл. Охридски“, 1993) и старши научен сътрудник II степен по обща психология (Институт по психология при БАН, 2004). Работи и публикува у нас и в чужбина по проблемите на творческата личност и мотивацията за творчество, уменията за творческо мислене и решаване на проблеми, надарените деца и училището. Автор е на монографията „Толерантността към неопределеност“ (2003).

Ст.н.с. II ст. Димитър Щетински — ръководител на секция „Когнитивна психология и психологически измервания“ към Института по психология при БАН. Работи, публикува и преподава по проблемите на психологическите измервания на личностни конструкти. Автор е на монографията „Измервания и анализ в поведенческите и социалните науки“ (2005) и на студията „Стандарти за създаване и оценка на нови тестове или модификацията на чуждестранни тестове в български условия и професионалното им прилагане“ (2006).

Калина Попова — завършила е специалност Психология в СУ „Св. Кл. Охридски“ и е специалист в секция „Когнитивна психология и психологически измервания“ към Института по психология при БАН.